

Важкий, звитяжний і жертвовний шлях до Перемоги

Олександр ЛИСЕНКО,
завідувач відділу історії України
періоду Другої світової війни
Інституту історії України НАНУ,
доктор історичних наук, професор

Валерій ГРИЦЮК,
начальник Гуманітарного інституту
Національного університету
оборони України
імені Івана Черняхівського,
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник

42

Останніми роками дедалі частіше лунають пропозиції про переформатування Дня Перемоги. Останній бастион радянської ідеології – «великий міф війни» – зазнає чимдалі більшої критики разом з «малими міфами», з яких він зітканий. Та не все так однозначно, коли йдеться про «останню крапку» Великої Вітчизняної.

Противники святкування Дня Перемоги вважають ціну, яку народ сплатив за триумф Сталіна, надмірною. Особливо акцентують вони на антагонізмі корінних інтересів українців, котрі прагнули суверенітету та соціальної справедливості, й більшовицького режиму, що домагався абсолютного панування всередині країни й на величезному євразійському просторі. А те, що в країні по війні не відбувалося позитивних зрушень (порівняти бодай рівень життя переможців і переможених), позиціонується як останній переконливий аргумент.

Опоненти такого підходу наголошують, що винятково віктимне сприйняття Другої світової війни (коли воно пов'язується тільки з жертвами, втратами й іншими негативними наслідками) неспроможне відзеркалити її глибинну сутність і багатомірні результати. Адже війна парадоксальним чином поєднала найвищі злети людського духу (самопожертву, звитягу, гідність, уміння терпіти й прощати) та найнищі прояви людського ества (шкурництво, зраду, боягузтво, схильність до насильства й порушення правил людського співіснування).

Аби досягнути феноменологію найбільшого збройного конфлікту в історії людства, необхідно глибоко зануритися в складне мереживо емоцій, мотивацій, соціальних зв'язків, що визначали моделі поведінки всіх учасників і сучасників війни.

Чи дивно, що для більшості людей, які пережили війну, та їхніх нащадків її завершення сприймається як свято? Чи може український народ пишатися тим, що в історичні скрижалі він занесений як борець і переможець над «коричневою чумою»? Запитання загалом не потре-

бують відповіді, особливо з огляду на конкретні промовисті факти.

Більшість населення України сприйняло початок війни як агресію проти своєї Батьківщини. Цим пояснювалося патріотичне піднесення, яке супроводжувалося масовим добровільним вступом до регулярної армії, народного ополчення, винищувальних батальйонів, партійно-комсомольського підпілля. З початком війни до військкоматів надходили сотні тисяч заяв від тих, хто бажав зі зброєю в руках стати на захист Батьківщини, відтак лави захисників поповнювали незліченні людські потоки, які зливались у могутню ріку народного гніву та спротиву загарбникові.

На території УРСР було сформовано низку з'єднань Червоної армії. Комплексне вивчення документів різних архівосховищ дає підстави стверджувати, що від початку визволення України від нацистів до закінчення Другої світової війни кількість мобілізованих до радянських Збройних Сил з території республіки становила майже 3,5 мільйона осіб. Усього за роки війни червоноармійську форму одягало не 4,5 мільйона, як вважалося досі, а близько

7 мільйонів громадян УРСР, а це майже 23% особового складу Збройних Сил Радянського Союзу.

Тотальний характер мобілізації істотно збільшив частку наших співвітчизників у з'єднаннях чотирьох Українських та двох Білоруських фронтів, які на 50–80% склалися з мешканців республіки. Воїни-українці, громадяни України з честю виконали свій патріотичний обов'язок перед рідними й близькими, зробили свій вагомий внесок у визволення європейських народів, які потрапили до нацистського рабства. Українська РСР – друга за представництвом у радянських Збройних Силах після Російської Федерації. З 9 284 199 нагород, одержаних до 1 листопада 1947 року представниками 133 народів та національностей СРСР, 1 710 766 орденів та медалей отримали українці. 2 069 уродженців України – Герої Радянського Союзу. Для 668 осіб з 940 бійців та командирів, удостоєних цього почесного звання за визволення нашої республіки, ця земля була рідною.

Серед 113 двічі Героїв Радянського Союзу є імена 32 синів України, а з-поміж удостоєних цього звання

Зведений полк 3-го Українського фронту на Параді Перемоги. 24 червня 1945 року

тричі – наш славний земляк Іван Кожедуб. Серед двох тисяч повних кавалерів солдатського ордена Слави чимало уродженців української землі, однак лише чотири при цьому мають ще й вищу відзнаку – звання Героя Радянського Союзу. Троє з них – українці: І. Драченко з Черкащини, П. Дубинда з Херсонщини, С. Половинець із Житомирщини.

У безсмертному строю матросовців закарбовано 55 імен українських воїнів, а серед тих, хто пішов у вічність, повторивши подвиг М. Гастелло та його товаришів, – І. Бабюк, І. Вдовенко та інші ушавлені льотчики України.

Славету сторінку в літопис боротьби проти гітлерівської навали вписали українці, які воювали в різних родах військ. Особливо слід відзначити тих, хто боровся за життя поранених і хворих солдатів та командирів, – військових медиків. З-поміж 41 медика – Героя Радянського Союзу – 11 уродженців України: П. Буйко, Г. Петрова, М. Кравцов, В. Коляда, Й. Петлюк, І. Вербловський, Л. Кравець, М. Щербаченко, М. Шкарлетова, В. Фомін, М. Грищенко. Кожен з них врятував життя сотням бійців, винісши поранених з поля бою, зробивши майстерну операцію, давши власну кров. Коли ми сьогодні згадуємо, що завдяки вчасній і кваліфікованій медичній допомозі до бойових частин повернулося близько 72% поранених, то в цьому велика заслуга й українських медпрацівників.

Вихідці з України воювали на різних фронтах, виявляючи при цьому звитягу й доблесть. Двадцять українців удостоєні звання Героя в битві під Москвою, 68 – у боях за Ленінград, 15 – під Сталінградом, 30 – на Курській дузі, 200 – за визволення Білорусії, 143 – на території Прибалтики, до того ж семеро одержали тут другу найвищу відзнаку. Сотні Героїв брали участь у боях за визволення Румунії, Польщі, Болгарії, Чехословаччини, Угорщини, Югославії, Австрії. Сто українців з 589 кавалерів «Золотої Зірки» удостоєні цієї нагороди в битві за Берлін.

Уродженці України становили значну частку вищого командного

складу Збройних Сил СРСР. Під час війни або після неї Маршалами Радянського Союзу стали П. Кошовий, І. Кожедуб, А. Єрьоменко, Р. Малиновський, К. Москаленко, П. Рибалко, С. Руденко, В. Судець, С. Тимошенко. Серед генералів та адміралів періоду війни близько 300 представників України. Маршали й генерали українського походження очолювали більшість із 15 фронтів, які діяли в період радянсько-німецької війни.

Високе почуття обов'язку й здатність до самопожертви виявили в роки воєнного буревію жінки України. Вони становили значну частину народного ополчення: в Чернігівській області – 13 269 осіб (загальна кількість – 64 787), Миколаївській – 18 884 (70 464), Кіровоградській – 11 454 (66 281). Чимало жінок служило в регулярній армії зв'язківцями, медпрацівниками, льотчицями розвідувальної та бомбардувальної авіації, поділяючи з чоловіками всі випробування й тягар воєнної доби.

На відзнаку стійкості та мужності людей, які захищали свої міста від за-

гарбників, почесне звання «місто-герой» присвоєно Києву, Харкову, Одесі, Керчі, Севастополю. А скільки великих і малих населених пунктів багатостраждальної української землі варті того, щоб також бути гідно відзначеними! В одному з таких сіл – Геройську (колись Прогної) Голопристанського району на Херсонщині народилися чотири майбутні Герої Радянського Союзу – матрос К. Висовин (нагороджений посмертно); (Чорноморський флот); капітан 1-го рангу М. Танський (Північний флот); капітан 1-го рангу Г. Оводовський (Балтійський флот); кавалер трьох орденів Слави моряк-чорноморець П. Дубинда.

Багато славних українських родин віддали своїх синів і дочок на Вітар перемоги над гітлеризмом. Подружжя Шевцових – Степан Ілліч та Ганна Юхимівна із села Димарівка Біловодського району Ворошиловградської області – по черзі вийшли на битву з ворогом п'ятьох синів. Не посоромили воїни-соколи сивочолих батьків, та жодному не судилося повернутися до рідної оселі. Чотирьох синів і чоловіка провела на фронт І. Кисельова із села Трибусівка Піщанського району на Вінниччині. Батько дістав поранення, а всі сини полягли смертю хоробрих. Шістьох синів зростила родина Скоморохів із села Михайлівка Перевальського району на Ворошиловградщині. І всіх поглинув страшний молох війни. В деяких династіях вона забрала 2–3 покоління. В родині Носальових загинуло 24 чоловіки, Різників – 22, Земів та Бережних – по 32, Гурунів – 33, Сергієнкових – 36 (всі з Ворошиловградської області).

Дехто із сучасників, розглядаючи участь громадян України в діях Червоної армії, зауважує, що вони, мовляв, безпосередньо чи опосередковано обстоювали інтереси «комуністичної імперії». Певний резон тут є.

Розгортання руху Опору. С. Ковпак і С. Руднєв серед партизанів у Брянському лісі. Полісся, 1942 рік

Однак не слід при цьому ставати на шлях напівправди, відвертатися від діалектики явища – ті самі українці в червоноармійській формі захищали свою Батьківщину від агресора, який зазіхав на саме існування українського народу. Тому-то й війна для них була справді визвольна, Вітчизняна.

Одним із важливих чинників боротьби проти нацизму й фашизму став радянський антинацистський рух Опору. За деякими оцінками, у ньому брали участь понад 200 тисяч осіб, об'єднаних у підпільні групи й організації, партизанські загони й з'єднання. Вони стали постійним чинником дестабілізації ворожого тилу, завдаючи ворогу відчужених матеріальних і людських втрат, порушуючи зв'язок і транспортні комунікації.

«Мала війна» була теж пов'язана зі значними жертвами. За різними оцінками, в лавах партизанів загинуло від 24 до 60 тисяч осіб. Самовідданість і ратна звияга партизанів дістали гідне визнання. Понад 33 тисячі учасників руху Опору відзначені урядовими нагородами. 6 партизанських командирів нагородже-

ні орденом Суворова, 140 – орденом Богдана Хмельницького I–III ступенів, близько 100 удостоєні звання Героя Радянського Союзу, а С. Ковпак і О. Федоров удостоєні цього звання двічі.

Друга світова війна стала новим етапом українського національно-визвольного руху, який репрезентували різні політичні сили: національно-консервативні, національно-демократичні й націоналістичні (в особі ОУН). Ситуативна (тактична) фаза співпраці з німецькими нацистами вже 30 червня 1941 року (після того, як гітлерівці різко відкинули державницькі домагання бандерівської ОУН) завершилася переходом членів цієї організації в підпілля і початком «двофронтної боротьби» – проти нацистської та більшовицької тоталітарних систем. Насправді існував і «третій фронт» – проти польських військово-політичних сил, які домагалися повернення західноукраїнських земель до складу Польської держави.

За мінімальними оцінками, упродовж Другої світової війни в українському визвольному русі взяли участь понад 400 тисяч осіб, з яких щонайменше 100 тисяч загинули. Ця бороть-

ба засвідчила невмируще прагнення українців до свободи й незалежності, готовність іти на величезні жертви заради цієї мети. Визнання цих людей учасниками боротьби за незалежність України, на наш погляд, є лише одним із важливих кроків, наступним має стати офіційне визнання українських самостійників «воюючою стороною». Цей статус (український самостійницький рух де-факто підпадає під цю дефініцію) дає змогу юридично легітимізувати це доволі суперечливе й складне явище та адекватно «вписати» його у вітчизняний історичний процес.

Указ Президента України № 169 від 24 березня 2015 року «Про заходи з відзначення у 2015 році 70-ї річниці перемоги над нацизмом у Європі та 70-ї річниці завершення Другої світової війни» належно враховує сучасну ситуацію в суспільстві, історичну традицію та очікування більшості громадян, і також сприятиме інтеграції України в світове співтовариство, синхронізації комеморативних акцій, пов'язаних з війною, та перенесенню центру ваги на її гуманітарні виміри й наслідки.

44

10 травня – День матері

Бути мамою. Не заради, а всупереч

Мамин день у нашій країні, відповідно до Указу Президента України № 489/99 від 10 травня 1999-го, відзначається щороку другої неділі травня. А на міжнародному рівні його святкують уже 105 років. 1910-го задля вшанування своєї передчасно померлої матері американка Анна Джервіс добилася від органів влади, аби вони започаткували цей святний день.

Святний – без перебільшення. Історія землян насправді є історією матерів, котрі приводили дітей у світ людей, а потім до кінця життя захищали їх від несправедливостей цього марного світу. Минали епохи, руйнувалися і знову виростали міста, лишень мати в своїй благородній, унікальній ролі залишалася незмінною. Час від часу світлі голови, наснажені почуттям неоплатного боргу перед матір'ями, створювали парадоксально-правдиві сентенції на кшталт тієї, яка колись визріла в Камю: «Мама. Якби в нас було досить любові до

тих, кого ми любимо, ми завадили б їм померти». Якби...

Ера технічного прогресу, розвиток побутової культури, тотальне поліпшення життя спричинили аксіому: ступінь цивілізованості суспільства прямо пов'язаний із тим, як воно ставиться до матерів. Надає допомогу при народженні дитини чи позбавляє її? Чи заохочує народжуваність? Чи створює для жінок умови, аби вони мільйонними десантами не виїжджали на заробітки й не полишали на довгі роки своїх чад? Нараховує достойні пенсії стареньким за їхню працю на

професійній та сімейній нивах чи прирікає на жебракування?..

Так чи інакше, але неухважність держави до своїх громадян є приводом для ще більшої поваги до тих, хто зважає на материнство. Всупереч усьому. Хоча це в жодному разі держави не пробачає.

Зі святом, дорогі наші мами! До речі, травень справедливо можна назвати родинним місяцем. А вже 8-го відзначається тематично близький Міжнародний день акушерства, а 15-го – Міжнародний день сім'ї!

Ніла ІВАНЕНКО.